

OSMANLI KURULUŞ DÖNEMİ EĞİTİM VE KÜLTÜR HAYATI

Perihan ARIBURUN

Bizim Rönesansımız Onüçüncü yüzyıla aittir. Batıda, Rönesans onaltıncı yüzyılda tamamlanmıştır.

Türk'ün ve İslâmın yetiştirdiği büyük adamlar, düşünce alanını genişletmeyi ve insan yetiştirmeyi başarmışlardı. Toplumlarına kendilerini kabul ettirmiş, toplumları kendilerine çekebilmişlerdi. Dünya Coğrafyasındaki kargaşaların ancak insan yetiştirmekle geçirileceğini idrâk etmişlerdi.

Hacı Bayram-ı Veli ve Dönemi seminerinde bugün, benden önce konuşanlar bize resimlerini ve planlarını gösterip anlattıkları Vakıf yapılarının çoğunun Onüçüncü yüzyıldan kalma olduğunu buyurdular. Bu yapıların içinde yaşamış insanların bize büyük bir kültür mirası bırakmış olduklarını unutmamalım. Bu kültür mirası sayesinde ki, Osmanlı Devleti, sağlam temeller üstünde, Osman Gazi ile 1299'da kurulmuştur.

Hacı Bayram Veli'ye ayrılan bu kutlu seminer gününde, bize ayrılan konu :
Osmanlı Kuruluş Dönemi Eğitim ve Kültür Hayatı :

Bizim Rönesansımız, İslâm Rönesansı; içinde çoğunluğu Türk olan ulu eğitimcilerle kurulmuştu. Bu insanlar, bilgilerini, prensiplerini, kültür mirası diye bize bırakmış bulunuyorlar. Vakıflara ait bütün eserlerde, buralarda yaşamış insanlar kendilerini nasıl ve neyle yetiştirmişlerdi? Koskoca bir ci-

han devletini nasıl kurmuşlardı? Nasıl geliştirmişlerdi? Onüçüncü yüzyıla dönerek bu düşünce hazırlığına kısaca birer örnek verelim. Yunus Emre'den :

Bir uyanır binbir doğar;
Buyruk böyle gelmiş meğer.
Kim ola dünyaya doyar,
Peymânesi dolu gider.

Kamu âlem ümit dutar,
«Ahirette görem.» deyü;
Yunus Eydür : «Nişkin olan,
Hakkı bunda buldu gider.

İşte size XIII. yüzyılı kocaman bir yüzyıl yapan bir düşünce örneği.

Şimdi, bir örnek daha verelim :

Büyük din mütefekkirimiz, Mevlâna Celâleddin-i Rumi'den okuyorum.

«İbn-i Mekkî Kur'an'ı düzgün okur. Evet, Kur'an'ın suretini düzgün okumadadır. Ancak, onun mânâsından haberi yoktur. Bu şununla sabittir ki, mânâsı soruldu mu reddetmededir. O, görmez gibi okur. O, elinde bir kunduz bulunan adama benzer. Kendisine bundan güzel bir kunduz verilince geri çevirir. Bundan anlarız ki o, aslında kunduzun ne olduğunu bilmemektedir. Biri ona bunun kunduz olduğunu söyleyecek olsa, o da bir görmeyen gibi bunu eline alır ama reddeder. Çocukların cevizle oynamalarına benzer durum. Cevizin kendisini

ya da ceviz yağını onlara verince «Ceviz yuvarlanan şeydir. Bu, ses çıkarmıyor, yuvarlanmıyor.» diye istemezler.

Tanrının hazineleri boldur. Evet, Tanrının hazineleri pek çoktur. Bu, Kur'an'ı bilerek okur da öteki, neden reddeder?

Bir Kur'an hocasına açıldım. Kur'an buyurur :

«De ki : Tanrının sözleri için denizler mürekkep olsaydı, tükenirdi denizler.» Şimdi, elli dirhem mürekkep, bir Kur'an'ın tümünü içine alıyor. Bu, Allah'ın bilgisine bir örnektir. Bilginin hepsi de Tanrınındır. Yalnız bu değil : Bir göz hekimi reçeteye bir ilaç düzer. «Göz hekiminin her şeyi bu kâğıdın içindedir.» denirse, bu çılgınlık olur. En nihayet Musa zamanında da, İsa zamanında da Kur'an vardı. Allah'ın kelâmı mevcuttu. Ama Arapça değildi. İşte böylece açtım, ama Kur'an öğretmenini etkilemedi. Ben de onu boşladım.

Peygamberimizin zamanında, (Ona Allah'dan Salat ve selam olsun) ashaptan hangisi tam veya yarım Süre bilirse; «Süreyi ezberle biliyor; büyük adam.» diye gösterirlermiş. Çünkü onlar Kur'an'ı, sanki yutarlarmış.

İşte size XIII. yüzyılın büyük âbidelerinden Mevlâna Celâleddin-i Rûmî'den bir kaç satır.

Şimdi izin verirseniz, XIII. yüzyıldan, Nasreddin Hoca'mızdan bir örnek vereyim. Bu hikâyeyi ben epey yıl önce Profesör Hikmet Bayur'dan dinlemiştim. O, 1979 da, doksan yaşında öldü. Demek hikâyeyi çocukluğunda dinlemiş olduğuna göre bu hikâye en aşağı, kendisine doksan sene önce söylenmiş olacak. Hem de,

Bir büyük adam bana demişti ki :

«Bizim inancımız, bizim dinimiz hem akli, hem naklidir.» Benim size söyleyeceğim hikaye naklidir. Çünkü okuduğum bir çok el yazması Nasreddin Hoca kitaplarından bu hikâyeyi çözemedim ama bu hikayenin hocamıza ait olduğuna eminim çünkü bütün özelliğiyle Nasreddin Hoca'yı yansıtıyor :

Hikâye Şudur :

Nasreddin Hoca Konya'da Fıkıh tahsil ederken bir medrese arkadaşına yanına gelir :

«Pek darda kaldım. Mangırın var mı?» der.

Nasreddin Hoca da;

«Medresedeki odama git. Şiltenin ucunu kaldır, altında bir akçe bulacaksın; onu al» buyurur.

Arkadaşı da medresedeki hücreye gider. Bu keyfiyetin XIII. yüzyılda geçtiğini unutmayalım. Medresedeki odasına gidip şiltenin ucunu kaldırır.

Şiltenin ucunu kaldıra dursun, burada bir şey söylememe izin verir misiniz?

Bundan önceki oturumda, sayın başkanımız; «Oxford ve Cambridge'de bizim medrese uslubumuzda yapılar gördüm. Öğrencilerin kendilerine mahsus odaları bulunuyor.» demişti. Biz de bunu gördük ve bir kitapta, eşim İngilizlerin, XIII. yüzyılda İstanbul'a bir heyet gönderip bizim medrese sistemimizi araştırmış olduklarını söylemişti. Bu çok önemli bir şey. Onların bu hücre sistemini alıp öğrencilere sağlamaları, sayın mimarın az önce göstermiş olduğu gibi, ortasında bir avlu bulunan, çevresinde sınıfları ve üst katında hücreleri. Acaba Oxford'da XIII. yüzyılda böyle miydi? Bilemiyorum. Ancak bizde eski medreselerimizde hücre sistemi, daha öncelerden de vardı. Nasreddin Hoca'nın hikayesi de bunu doğruluyor. Gelelim hikayemize : Şiltenin ucunu kaldıran arkadaş bir akçe bulup onu alır. Aradan bir zaman geçtikten sonra yine Nasreddin Hoca'ya gelir :

«Ben yeniden daraldım. Biraz yardım?» diye yalvarır. Hocamız :

«Medresedeki odama git; şiltenin ucunu kaldır, altında bir akçe bulacaksın onu al.» der

Arkadaş gidip bakar ki bu sefer akçe yok.

«Ama bulamadım, öyle bir şey bulamadım. Akçe yok orada» diye geri döner.

Nasreddin Hoca'nın karşılığı :
«Sen onu, oraya koymamış mıydın?»
Hikaye bu.

Size XIII. yüzyıldan üç düşünce örneği sundum.

Bugün, Mübarek Hacı Bayram Veli'ye tahsis edilmiş bu saat için istiyordum ki Söğüt'e gideyim ve Söğüt'ten buraya bir anı getirebileyim.

Sizleri düşünüyordum. Vakıf konusunu düşünüyordum.

Söğüt'e rahmet yağıyordu. Türbenin kapısı kilitliydi. «Bir başkası daha var mı?» diye dolandım. Bir başkası vardı. O da kilitliydi. Pencereden ziyaret edeyim diye, sandukaya en yakın pencereye geldim. İçerisi ışıkla doluydu. Orada düşünürken, pencere kepenkleri üstündeki delik deşikleri gördüm. Bir de baktım ki, pencereye bir kâğıt yapışık. Şöyle yazılıydı :

«1921 yılında Eskişehir'in Yunanlılar tarafından işgalinde, bu kurşun yaraları binanın her tarafından, revâ görülmüştür.»

Size Söğüt'ten bu hatırayı getirdim.

Bir de Atatürk'ten bir hatıra söylemek isterim. İzmir'in geri alınmasında Atatürk'e bir ev hazırlanmıştı ve ona buyur edilmişti. Atatürk bahçe kapısından içeriye girerken, kapının içine yere bir Yunan bayrağı serili görmüştü.

«Bu ne?»

«Efendim, Yunan kumandanı bizim bayrağımıza basıp, öyle içeri girmişti.»

Atatürk : «Bunu toplayın.» diye emir buyurmuştu.

«Bu bayrağı kaldırmazsanız içeri girmem. Bayrağa saygım var.» demişti. Bu hatırayı da bu olayla arzetmek istedim..

Ertuğrul Gazi 1285'de ölmeden önce oğlu Osman Bey'e bir vasiyet bırakmıştı. Uzunca bir şiir şeklindedir. İlk kıtasını hatırlıyorum :

«Osman! Ertuğrul oğlusun.
Oğuz Kayıhan neslisin.

Hakkın bir kemter kulusun,
İslâmbolu al, gülzâr yap.»

Demek Osman Gazi bu amaçla yetiştirilmişti. Bu amaçla İstanbul'a elden geldiği kadar yaklaşmış, Pendik'e kadar almıştı. Osman Gazi'de oğluna bu mealde bir vasiyet bırakmıştı. Orhan Gazi'de Pendik'ten Kartal'a ilerletmişti.

Abdurrahman Gazi adındaki komutanı, bugün de Rahmanlar diye anılan yere kadar dayanmıştı.

Burada şair Kuddusi Dede'den iki mısra aklıma geliyor :

«Ta'n eylemen gönlümün böyle haralandığın,

Bâlaya saldım anı, aşağı indirmezem.»

Demek, kuruluş düşüncesi, yükseklerde seyrediyordu. Bizim Atalarımız, Orta Asya'dan beri bir yeri kendilerine yurt edinmek isteseler önce oralara aileler gönderirlerdi. Ailelerle birlikte bu insanların arasına büyük adamlar katıyorlardı. Rumeliye salla geçen atalarımız arasında Sarı Saltık Dede de vardı :

«Türk'e güçlüklerden korkmak diye bir konu yoktur.» diyordu.

Atatürk'de :

«Biz güçlüklerden korkmayız.» derdi.

Bunlar bize Orta Asya'dan beri gelen eğitim, gelenek - görenek mirasıdır. Osman Gazi büyük, dallı budaklı bir alile kurmuştu. Şu hikayeyi sizler bilirsiniz, ama isterimki gençlerimiz özellikle, karşımızdaki Harbiye Okulu Öğrencileri öğrensinler, arkadaşlarına söylesinler :

«Osman Gazi'nin hocası Edebâli, bir akşam bu genç öğrencisini evinde misafir eder. Ertesi sabah, onu namaza çağırmak için yavaşça kapıyı açtığı zaman içerde ne görsün? Yatak bozulmamış. Osman Bey ayakta, Kibleye dönük; karşı duvarda bir Kur'an asılı.»

Kuruluş yıllarında bizim kültürümüz, bugün resimlerini gördüğümüz âbideler içinde yaşayan insanların tertemiz kültürü. Ve dil çok önemli. Bu Vakıf yapıları içinde

yaşayan insanların dili bugün bizim de kullandığımız dil. Yunus Emre'nin dili de öyle. Nasreddin Hoca'nın kullandığı deyimleri bugün biz de kullanıyoruz. Ancak biz, bugün dilimizi arıtmaktan yine uzaklaşıyoruz.

İstanbul, tertemiz bir kültür amacı ile fethedilmişti : İslâm birliğini gerçekleştirmek amacı ile, kuruluş devresindeki genişlememizi bize, tarihimize ve Dünya tarihine sağlamıştı. Osmanlı'nın görüşü gerçekçi bir görüştü. Osmanlı'nın görüşü alçak gönüllü bir görüştü. Bu görüşlerle dünya tarihinde Alemşumul bir Devlet kurulmuştu. Hacı Bayram-ı Veli'nin buyurduğu gibi : «Çan içinde Canı ararsak», biz kendimize dönersek, o zaman bizler eskisi gibi belki eskisinden de üstün bir geleceğe sahip oluruz.

İstanbul'unuzun fethinde Fatih Sultan'ın yanındaki Akşemseddin'i, bu seminerin kendi adına düzenlendiği Hacı Bayram Veli yetiştirmişti. Bu eski gelenek, askerinin arasında büyük yetiştiricilerin olması, devletin gelişmesine doğrudan yardımcı oluyordu.

Bu vesileyle Hacı Bayram-ı Veli'yi analım :

Ankara'nın Kara Medresesi'nde ders verirdi. Melike hatunun yaptırmış olduğu Kara Medrese, şimdiki Sümerbank'ın olduğu yerde, Taşhan'ın yanındaydı. Burada okutulan medrese dersleri yanında Hacı Bayram-ı Veli'yi «Lemeat» isimli kitabı okuturken buluyoruz. Bu, sıcacık bir tasavvuf kitabıdır. Belki bugün bile İlahiyat Fakültelerinde okutulsa aşırı modern bulunur. Hemedanlı Abdurrahman adında bir Türk'ün yazdığı bu kitap bu gün Türkçemize «Parıltılar» diye çevrilmiş. Hacı Bayram-ı Veli'den bu yana epey çevirileri var. Her Parıltı sanırım bir peygamberle bu dünyaya sunulan bir hikmetin açıklaması. Kendisini Fahreddini Irak'i diye tanıtan Hemedanlı, Konya'ya gelip, Muhiddini Arabi'nin yetiştirdiği Sadreddin-i Konevi'den aldığı Fütuhât-ül Mekkiye ve Füsûs-ül Hikem dersleri ile bu kitabı yazmıştı. Allah'la kul arasındaki sevgiyi, kısaca «Birlik» konusunu ele alır. Bu Birlik, Yaradanındır, Yaradan bir ağaçsa, kulları da birer yaprak gibi. Aslında ağaçtan

başka birşey yoktur. İşte bizim için değerli büyük bu kitabı, Hacı Bayram-ı Veli :

«Kudret, kudret vere.» duasıyla Kızılcıca Bedrettin isimli öğrencisine tercüme ettiriyor. Bu yazarın kitabından (taş basması) bunları öğreniyoruz. Bu kitabın Osmanlı Devletimizin gelişme döneminin devamına, insanın kişiliğini bulmasına ne büyük yararı olduğuna dikkati çekmek istiyorum. Çünkü iki üzüm tanesi bile birbirine benzemediği gibi, iki insan da birbirine benzemiyor. Ama meyveler, nasıl ağaçta birleşiyorsa insanlar da Allah düşüncesinde öyle birleşiyorlar. Bu birlikten süreklilik doğuyor. İşte Kuruluş Kültürü anlayışımızla, Hacı Bayram Veli'nin geniş düşünce ufuklarına saygıyla eğilerek, onun kültür anlayışına biraz değinerek sizleri selamlıyorum.

HACI BAYRAM VELİ K. S. BAZI ŞİİRLERİ

— 1 —

Çalabım bir şar yaratmış,
İki cihan âresinde;
Bakıcak didar görünür,
Ol şarın kennesinde.

Nâgehan ol şara vardım.
Ol şarı yapılır gördüm;
Ben bile dahî yapıldım,
Taş ve toprak âresinde.

Ol şardan oklar atılır,
Gelür yüreklere batılır;
Aşıklar kannı satılır,
Ol şarın kannaresinde (mezbahasında).

Şâkırtleri taş yonarlar,
Yonup üstada sunarlar;
Çalabın adın anarlar
Ol taşın her paresinde.

Bu sözü ârifler anlar,
Cahiller bilmeyip tanlar;
Hacı Bayram kendi banlar
Ol şarın minnaresinde.

N'oldu bu gönlüm, n'oldu bu gönlüm
Derd-ü gam ile doldu bu gönlüm;
Yandı bu gönlüm, yandı bu gönlüm
Yanmada derman buldu bu gönlüm.

Yan ey gönül, yan; yan ey gönül yan
Yanmada buldun dardına derman,
Pervane gibi, pervane gibi,
Şem'ine aşkın yandı bu gönlüm.

Gerçeğe yandı, gerçeğe yandı;
Rengine aşkın, cümle boyandı.
Kendüde buldu, kendüde buldu,
Makûdunu hoş buldu bu gönlüm.

Sivâd-ı âzam sivâd-ı âzam.
Belki olupdur arşı muazzam.
Mesken-i canan, mesken-i canan,
Cisâ asep mi şimdi bu gönlüm?

Seyr-i bi'llahtır Seyr-i bi'llahtır,
Lî ma'Allah'dır, lî ma'Allah'dır
Ayinesinde. ayinesinde,
Gird-i sivâyı, buldu bu gönlüm

«El-fakr-i Fahrî, El-fakr-i Fahrî.»
Demedi mi o âlemler Fahrî?
Fahrîni zikrin, fahrîni zikrin,
Mahv-u fenâda buldu bu gönlüm.

Bayram'ım imdi Bayram'ım imdi
Yâr ile bayram ederler şimdi
Hamd-ü senâlar, hamd-ü senâlar
Yâr ile bayram ederler şimdi.

Hiç kimse çekebilmez, güçdür Feleğin yayı;
Derdine gönül verme bir gün götürür Vâyı.
Cynayı gelür aldudur; çünkü eli çabükdür.

Bir bunceleysin fitne kande bulur âyı?
Çün yüzünü döndürdü, bir lâhza karar etmez
Nice sev'i pa'yeder döner şer eder pâ'yı
Bir fâni ve vefasızdır kavline inanma hiç;
Kâh eder Bâ'y'ı yohsul, kâh yohsul eder bâ'yı
Hayran kamu âlemler, bu mânânın altında,
Kaf'dan kaf'a hükmeden bilmez bu
muammayı.

Cl Vâhit ki Vahdette, kesrette kani tefrik?
Hızr' ermedi bu sırra, bildirmedi Musa'ya.
Miskin Hacı Bayram sen dünyaya gönül
verme,

Bir ulu imarettir alma başa sevdâyı.